

Українка Леся

Життя та творчість

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

(1871 — 1913)

Лариса Петрівна Косач народилася 25 лютого 1871 р. в м. Новограді-Волинському, тепер Житомирської області, в сім'ї повітового службовця-юриста Петра Антоновича Косача та відомої української письменниці, громадської діячки Олени Пчілки, сестри Михайла Драгоманова.

Взимку 1881 р. в Луцьку на річці Стир у сильний мороз Леся промочила ноги в крижаній воді. Спочатку родина думала, що звичайна простуда і як наслідок — ревматизм швидко мине, але коли показали хвору київському хірургу, він поставив невтішний діагноз: туберкульоз кісток. Отже, з цього часу й розпочалася боротьба поетеси з хворобою, сильними болями. Боротьба, яка загартувала дух Лесі Українки. Через хворобу до школи дівчина не ходила, та завдяки самоосвіті, феноменальним здібностям до мов, літератур, історії стала високо ерудованою у цих галузях знань. Леся, попри страшні болі в кістках, продовжувала грати на фортепіано, малювала, знала майже всі основні європейські мови, а також старогрецьку й латинську — всього понад десять мов, у 19 років написала для своєї молодшої сестри книжку "Стародавня історія східних народів", видану в 1918 році як підручник для національної школи.

Під впливом арешту тітки Олени Антонівни Косач, яка належала до київського гуртка "бунтарів", Леся пише в 1881 р. вірш "Надія", де звучать зовсім недитячі слова:

Ні долі, ні волі у мене нема,

Зосталася тільки надія одна:

Надія вернутись ще раз на Вкраїну...

З 1882 р. постійним місцем проживання родини стало с. Колодяжне поблизу м. Ковеля. Саме тут, на Волині, формується любов Лесі до краси природи, якою пізніше буде наскрізно просякнута вся її поетична творчість.

У 1884 р. у львівському журналі "Зоря" були опубліковані два вірші юної поетеси "Конвалія" і "Сафо", під якими вперше з'явився псевдонім — Леся Українка (його вона обрала під впливом прикладу дядька Михайла Драгоманова, який користувався прибраним ім'ям Українець).

У 1886 р. у Львові окремою книгою вийшли два оповідання М. Гоголя "Запропаща грамота" і "Зачароване місце" в перекладі Лесі Українки.

З того часу Леся активно друкується в журналах "Зоря", "Дзвінок", "Народ", "Житє і слово".

У 1892 р. у Львові виходить українською мовою "Книга пісень" Г. Гейне, куди ввійшли 92 переклади його творів, здійснені Лесею Українкою, а наступного 1893 року виходить збірка поезій "На крилах пісень". З цього року поетеса перебуває під таємним наглядом за постійне спілкування з особами, які були в засланні або займались

антиурядовою діяльністю.

Влітку 1894 р. Леся Українка відвідала дядька М. Драгоманова в Софії, познайомилася з емігрантами, з болгарськими культурними діячами, багато прочитала того, чого не могла мати вдома. У 1899 р. виходить збірка "Думи і мрії".

Важким випробуванням для поетеси стали хвороба і смерть від туберкульозу Сергія Мержинського в 1901 р., їхні взаємини відбиті в поезіях "Порвалася нескінчена розмова", "Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами...", "Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти", "Я бачила, як ти хилився додолу". Над ліжком смертельно хворого Мержинського Леся за одну ніч написала драматичну поему "Одержима".

У 1902р. вийшла її збірка "Відгуки".

У 1903 р. Леся Українка взяла участь у святі відкриття в Полтаві пам'ятника Івану Котляревському, де зустрілася з багатьма діячами української культури. У цей час вона активно працює як драматург.

25 липня 1907 р. Леся Українка виходить заміж за фольклориста Климента Васильовича Квітку. Цього ж року в неї виявилися симптоми туберкульозу нирок. Поетеса усвідомлює, що з такою хворобою жити їй залишається небагато, тому поспішає писати, мужньо перемагаючи фізичні болі.

1 серпня 1913р. Леся Українка помирає в м. Сурамі в Грузії. Її тіло перевезли до Києва й поховали на Байковому кладовищі. Похорон поетеси перетворився на велику народну демонстрацію. Поліція заборонила промови, співи, жандарми зрізали на вінках червоні стрічки з написами.

Становлення творчої індивідуальності поетеси відбувалося інтенсивно. Оцінюючи першу книжку Лесі Українки, Франко назвав її найважливішим здобутком нашої літератури того року. Вона виділялася на літературному полі громадянськими мотивами, оптимістичним звучанням, ритмічними пошуками. Новаторство Лесі Українки виявилось не тільки в розриві з анахронічними традиціями побутово-етнографічної драматургії, а й інтенсивному опрацюванні жанру драматичної поеми.

Дуже важливе місце в творчості поетеси займає твір, написаний влітку 1911 р. за дванадцять днів. Авторка назвала його драмою-феєрією, тобто драмою, в якій відбуваються незвичайні, неймовірні перетворення, в якій поряд з людьми діють постаті, створені їхньою уявою. У листі до Агатангела Кримського від 27 жовтня 1911 р. Леся Українка писала, що драма була створена на честь "волинським лісам" і за жанром близька до п'єси німецького драматурга Г. Гаупшьяна "Потоплений дзвін", названої автором драмою-казкою.

У листі до матері 2 січня 1912 р. Леся Українка зазначала, що "Лісова пісня" з'явилася в результаті спогаду про дитинство, проведене на Волині, коли її навіки зачарував образ лісової русалки, марки. А прототипами реальних образів у драмі були волинські селяни, зокрема Лев Скулинський, чиї розповіді так любила слухати мала Леся.

Своєрідною є і композиція твору. Драма складається з прологу і трьох частин. Незвичним є те, що в пролозі ми ще не бачимо ані Мавки, ані Лукаша. Пролог має

зовсім іншу функцію: він готує нас до того, що природа, міфічні персонажі є повноправними дійовими особами п'єси. ..

У пролозі окреслюється місце дії драми — простора галявина в старезному лісі, яка переходить "в куп'я та очерети, а в одному місці в яро-зелену драговину — то береги лісового озера, що утворилося з лісового струмка". Ця картина відповідно до змін пір року також змінюється. Дія прологу — провесна, коли починає оживати природа, і саме в цей час пробуджуються почуття Мавки і Лукаша, розкривається висока поетичність їхніх душ. Пора пізнього літа в другій дії символізує наростання переживань Мавки, посилення її душевних страждань. Поетичний світ високої духовності стикається з меркантильним світом. Перед Лукашем постає складне питання вибору між духшним світом (любов до Мавки) і земним, матеріальним (одруження з Килиною). Під впливом матері, її брутальним тиском Лукаш втрачає щирість, привітність у стосунках з коханою. І що дуже символічно: він навіть втрачає можливість грати на сопілці, чарівний звук якої в першій дії і пробудив кохання Мавки до нього. Мавка побачила в Лукашеві те, чого не мав Перелесник чи Той, що греблі рве, з якими вона раніше була в щирій дружбі. Вона високо цінує здатність людини до творчості. Мавці нелегко зрозуміти приховану сутність людських взаємин, їй ще важче тоді, коли примушують завдавати болю природі, часткою якої є вона сама. Саможертвність Мавки виявляється в сцені, коли вона рипуче черпає серпом по своїй руці, щоб не жати жито, не руйнувати краси Русалки Польової.

Відчуваючи серцем сум'яття Лукаша, визрівання його зради, Мавка прохає коханого не зневажати "душі своєї цвіту", з якого народилося високе почуття: "Той цвіт від папороті чарівніший — він скарби творить, а не відкриває". Але всі прохання Мавки тільки дратують Лукаша. Звідси її болісне одкровення:

Ні, любий, я тобі не дорікаю,
а тільки смутно, що не можеш та
своїм життям до себе дорівпяти.

Лукаш не може зрозуміти смисл слів коханої, не може збагнути високості її почуття, як і багатства людської душі. Третя дія переносить нас у "хворе світання пізньої осені". Своім нерозумним вибором Лукаш втратив абсолютно все: і любов, і вміння відчувати красу, милуватися нею, і здатність до творчості. Тому дуже символічним є те, що Лісовик перетворив зрадливого коханця своєї дочки на вовкулаку (напіввовка, напівлюдину). Але вірна душа Мавки продовжує його любити, вона не втратила здатність прощати. Мавка знайшла "теє слово чарівне, що й озвірілих в люде повертає", тим самим давши Лукашеві ще один шанс — вона прагне допомогти тому, хто схибив, помилився. Зрештою, Мавка з'являється перед Лукашем в алегоричній постаті загубленої Долі, яка вказує Лукашеві на вербову сопілку як останній шанс спокутування вини. В зболених очах Лукаша з'являється щось дитяче, і тоді перед ним постає легка, прозора постать, яка "з обличчя нагадує Мавку". Вона заспокоює Лукаша, бо хоч він і "збавив її тіла", та душу дав. Останній монолог Мавки — сумний за формою, але оптимістичний за змістом: це пісня про невмирущість духовного, про

вічність краси.

Таким чином, драма-феєрія "Лісова пісня"— глибоко філософський твір про взаємодію добра і зла, про боротьбу людини за вільне, красиве, духовно багате життя. Це гімн єднанню людини й природи.

Драматична поема Лесі Українки "Бояриня" пройшла дуже складний шлях до читача. Вона написана протягом 27—29 квітня 1910 року в Хельвага поблизу Каїра, де поетеса перебувала на лікуванні. Надрукований цей твір був після смерті Лесі Українки в 1914 році, за часів СРСР був суворо заборонений і знайшов свого читача тільки в 1989 році. Така складна доля драматичної поеми неодмінно ставить перед нами запитання: чим же цей твір міг бути настільки небезпечним, щоб бути вилученим із літературного процесу на 75 років? "Бояриня" — єдиний твір Лесі Українки, побудований на темах і проблемах національної історії, за що поетесі доволі часто дорікали. Темою п'єси є змалювання суспільно-політичної атмосфери України й Московщини XVII століття.

У першій дії "Боярині" Іван, брат головної героїні Оксани, закидає Степанові та Степановому батькові, що вони зрадили Україні, бо "понадились на соболі московські". Він твердо переконаний, що клятва, яку Богдан Хмельницький разом з козаками склали московському царю, може й має бути скасованою, бо цар з боярами першими порушили колишню угоду. Іван наполягає, що його покоління має зі зброєю в руках повернути своїй країні колишню славу. Батько Івана, Олекса Перебийний, і Степан вважають, що покращити ситуацію в Україні можна лише переговорами та поступками з боку царя, а зраджувати клятву, навіть у відповідь, для козака є неможливим. Саме ці протилежні думки і є основою конфлікту драматичного твору.

На початку твору в розмові зі Степаном Оксана каже, що над усе цінує в Степанові те, що він має, на відміну від решти лицарів, руки "від крові чисті".

Вирушаючи разом з чоловіком до Московщини Оксана повна оптимізму. Але поступово ми спостерігаємо, як у Москві її погляди починають змінюватись. Героїню дивує і лякає політично-соціальний лад Московщини, що базувався на доносах, шпигунстві й катуванні людей. Незрозумілим для неї виявляється і обмеження прав жінки, яка не має права "з чоловіками при беседі бути", і обов'язок гостинної хазяйки цілувати й частувати старих бояр, і заборона молодим бачитись до весілля, і неможливість "співати по гаях", і навіть жіночий одяг Оксані видається дуже дивним. Проте навіть не різниця в побуті України та Московщини дивує і примушує страждати героїню. Вона болісно переживає постійне приниження свого чоловіка, який змушений догоджати боярам, остерігатися доносів, витанцьовувати гопака перед царем, бути улесливим, хитрувати, при цьому думаючи, що так він служить своїй Батьківщині. Степан у неї дуже обережний: він хоче навіть спалити присланого Оксані від братчиці листа, бо це — небезпечно! Степанова обережність пояснюється тим, що він дуже боїться тортур. "Дибою" він лякає і свою дружину. Оксана усвідомлює, що ця недостойна козака поведінка її Степана зумовлена політичною ситуацією, яка склалася в Україні, зокрема домаганнями гетьмана Петра Дорошенка звільнити Україну від надто деспотичної опіки царського уряду і бояр, та все одно копроміс Степана з

власною совістю, попирання ним своєї людської гідності та честі боляче ранить її. А тут ще криваві чвари на рідній стороні, хоча вона готова сприйняти в ім'я визволення України спілку гетьмана Дорошенка з татарами, яка принесла стільки горя і сліз її народові. Степан нагадує Оксані, що вона завжди боялася війни:

Схаменися!

Ти ж так боялася розливу крові,
а ся війна найпаче братовбійна,
що Дорошенка зняв на Україні,—
то ж він татар на поміч приєднав
і платить їм ясирем християнським.

Оксану плюндрування України, безперечно, лякає, але вона не бачить великої різниці між татарською неволею і московською:

Ти хіба не ходиш
під ноги слатися своєму пану,
мов ханові? Скрізь палі, канчуки...
холопів продають... Чим не татари?

Душевні страждання, а також розлука з рідною землею приводять Оксану до важкої хвороби (ностальгії), єдиним способом вилікуватись від якої, за словами лікаря, є необхідність відвідати рідний край. Але Степан зазначає, що до тих пір, поки в Україні "неспокійно", їх виїзд на батьківщину буде розцінений царем і боярами як зрада. Згодом він пропонує Оксані поїхати в Україну, але та гнівно йому відповідає:

А я дивую, ти з яким лицем
збираєшся з'явитись на Вкраїні!
Сидів-сидів у запічку московським,
поки лилася кров, поки змагання
велосся за життя там на Вкраїні,—
тепер, як "втихомирилось", ти їдеш
того ясного сонця заживати,
що не дістали руки загребуші.

Наприкінці поеми вона знову повертається до колишньої розмови зі Степаном про незаплямованість кров'ю його рук. Але тепер її точка зору змінилася:

От, здається, руки чисті,
проте все мариться, що їх покрила
не кров, а так... немов якась іржа...
як на старих шаблях буває, знаєш?

Оксана порівнює себе й Степана із заіржавілою шаблею, що зрослася з такою ж заіржавілою піхвою. Цей образ дуже символічний: так, як шабля без дії дуже швидко іржавіє і не може принести ніякої користі власнику, так і Оксана зі Степаном своєю бездіяльністю фактично зрадили Україну.

Леся Українка в своїй драмі проводить паралель між долею Оксани та долею України. І молода жінка, і її рідний край змушені були скоритися поневолювачам, хоча

й намагалися боротися до останнього. Поетеса зображає трагедію народу, який не зміг залишитися вільним, і закликає боротися й завжди обстоювати незалежність своєї країни. Виходячи з такої ідеї твору, стає цілком зрозумілим, чому за часів СРСР поема знаходилася під суворою забороною. Адже цей твір пробуджував і пробуджує почуття національної гідності й бажання в будь-який спосіб, навіть збройно, боронити рідний край.

Спадщина Лесі Українки належить всесвітній скарбниці художнього слова. Її творчість неможливо належним чином оцінити, настільки багатогранним є її талант: поет-лірик, автор ліро-епічних поем, драматург-новатор, перекладач, публіцист, критик, активний громадський діяч. Її найкращі твори позначені намаганням поєднати "гармонію ідеалу з життєвою правдою", що стало однією з істотних особливостей її творчого методу, визначеного самою поетесою як новоромантизм. Дуже влучно сказала про Лесю Українку Л. Старицькі-Черняхівська: "Хто хоче знати життя її серця, хай читає її твори."

ОСНОВНІ ТВОРИ:

Збірки поезій "На крилах пісень", "Думи і мрії", "Відгуки", поема "Давня казка", драма-феєрія "Лісова пісня", драматичні поеми "Бояриня", "Одержима".

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Міщенко Л. Леся Українка. — К., 1986.
2. Жулинський М. Драматична доля драматичної поеми (про "Бояриню" Лесі Українки) // Прапор. — 1989, — № 9.
3. Борисюк Т. "Лісова пісня" Лесі Українки і "Затоплений дзвін" Гергарта Гауптмана // Слово і час — 1990. — № 3.
4. Драй-Хмара М. Бояриня // Леся Українка. Бояриня. — К., 1991.;
5. Криловець А. Сім струн я торкаю (Із секретів поетичної творчості Лесі Українки) // Дивослово. — 1995. — № 7.